

KÖRZETEK A MAGYAR–SZLOVÁK HATÁR MENTÉN

MEZEI ISTVÁN

Summary

Along the borders surrounding Hungary there are mostly backward regions. Due to the weakness of economic actors, the development of the backward regions along the Hungarian and Slovak border is organized mainly by local governments. Organizational forms have changed a lot in the past two decades. Besides twin-settlement cooperation, they also organized euroregions; the establishment of territorial cooperation groupings is under way. Apart from the transport development of national importance, these organizations have to meet local interests, so they can only implement small-scale developments. In this way, they cannot get rid of rural conditions.

1. Bevezetés

Európa határainak többsége mesterséges határ. A mesterségesen kialakított államok sem földrajzi, sem kulturális, sem etnikai értelemben nem hoztak létre „tisztá” egységet.¹ A létrejövő nemzetállamok centralizáltak, ezért többnyire a központi térségek a legfejlettebbek. A központból haladva az állam határai felé, többnyire csökken a fejlettség színvonala. Az egységesülő Európában a területi különbségek csökkentését határozták el. Az elemzések során derült ki, hogy a határok menti területekre külön figyelmet kell fordítani. Ezek fejlesztése arra irányul, hogy a magtérsegek fejlettségi színvonalát megközelítsék, népességük ne költözzön el.²

A határok szerepe azonban nem egyértelmű. Több újonnan alakult ország esetében látható, hogy vannak olyan határszakaszok, amelyek kedvező hatással voltak a társadalmi-gazdasági fejlődésre, és vannak hátrányos helyzetű határtérsegek is. Erre példa a magyar-szlovák határszakasz. A határ mentén igen eltérő helyzetű térségek találhatók. Dolgozatomban bemutatom a határszakaszok típusait, példákat sorolok fel az együttműködésre.

2. A magyar–szlovák határszakasz típusai

A NUTS 2 beosztásnak megfelelő statisztikai adatok szerint 2002-ben Magyarország északi határát érintő régiók közel azonos arányban járultak hozzá az ország mezőgazdasági teljesítményéhez, az ipari ágazat pedig nyugaton volt magasabb arányú. Budapest miatt a Közép-magyarországi régió teljesítményében a szolgáltatások szerepe minden más ágazatnál nagyobb arányú volt. Szlovákia déli határait érintő régiók mezőgazdasági teljesítménye nagyobb volt a magyarországinál, különösen a Dunát érintő Nyugat-Szlovák régióban, amely az ország mezőgazdasági teljesítményének többségét adja. A főváros itt is a szolgáltatások nagy arányával tűnik ki.

Az aggregált adatokból az tűnik ki, hogy a mezőgazdaság még mindig fontos ágazat mindkét országban, az ipar a magyarországi oldalon magasabb arányú. A régiók szerint elkészített adatok azonban több belső sajátosságot elfednek. Az országhatárhoz közeli zóna vizsgálata alapján a következőket állapíthatjuk meg.

1. táblázat. A bruttó hozzáadott érték megoszlása a gazdasági ágak főbb csoportjai szerint, 2002

NUTS 2 régió	Mezőgazdaság	Ipar	Építőipar	Szolgáltatások	Összesen
Nyugat-Dunántúl	4,2	37,1	5,4	53,4	100
Közép-Dunántúl	4,3	37,8	5,6	52,3	100
Közép-Magyarország	0,9	18,0	5,0	76,1	100
Észak-Magyarország	4,2	33,0	5,6	57,3	100
Magyarország	3,7	24,9	5,3	66,1	100
Bratislava	0,9	17,3	3,4	78,5	100
Nyugat-Szlovákia	6,1	35,4	5,6	52,9	100
Közép-Szlovákia	5,7	25,7	6,7	61,9	100
Kelet-Szlovákia	5,2	23,1	5,8	65,9	100
Szlovákia	4,5	26,0	5,3	64,3	100

Forrás: KSH 2005

2.1. Pozsony körzetes

A jelenlegi szlovák határ legnyugatibb részén fekszik Pozsony. A város és térsége arra példa, hogy a határnak van dinamizáló hatása is. Ez jelen esetben az osztrák határ miatt következett be. Pozsony az ország függetlenné válása, azaz 1993, de különösen 2004, azaz Szlovákia európai uniós csatlakozása után rohamosan növekvő jelentőségű regionális központtá vált, emellett az Európai Unió fontos növekedési terének része lett.³ A fejlesztők elsőként a Bécs–Pozsony viszonylatra figyeltek fel. Rámutattak, hogy a vasfüggöny lebontásával az integrálódás laboratóriuma lesz ez a térség, mert olyan erős különbségek vannak a két főváros között, ami a gyengébbik fél, Pozsony fölemelkedéséhez fog vezetni.⁴ Növekedési pályára állását segíti közigazgatási szerepe, rohamosan növekvő gazdasági súlya, az itt összpontosuló oktatás-kutatás jelentősége. Pozsony vonzása kihat Magyarországra is. Már vannak magyar falvakban lakó pozsonyiak, akik innen ingáznak naponta a fővárosba. Más gazdasági hatása Magyarországra egyelőre még nem mutatható ki.

2.2. A Duna két partja

A Duna két partja egy földrajzi egységet képez, még ha két országhoz is tartozik. Mivel a termőföld jó, a szállítási útvonalak kiépítettek, és a közelben ellátandó városok vannak, a mezőgazdaság és a rá települő élelmiszeripar fejlett. A különbség a két ország között abban található, hogy a Szlovákiához tartozó Csallóközben elsősorban mezőgazdasági tevékenységet és azzal összekapcsolódó élelmiszeripart üznek, ezért jóval szegényebb ez a vidék a tőle északabbra fekvő nagyon iparosodott szlovák területekhez képest. Magyarország esetében más a helyzet, mert a Budapest–Bécs közötti régió az ország legfejlettebb területe. Ebben a határ menti sávban sok olyan város van, ahol magasan fejlett az ipar, amely vonzza a munkaerőt. A válság előtt a dolgozók egy része Szlovákiából ingázott. A két ország között egymást kiegészítő tevékenységi formák jöttek létre. A szlovák állampolgárságú munkavállalók ingázását a közlekedés befolyásolja, elsősorban a Dunán átvezető hidak közelében tudnak munkát vállalni.

2.3. Az Ipoly és a Bodrog közötti sáv

Az Ipoly és a Bodrog folyók közötti sáv (amely egy részletesebb elemzés során további szakaszokra bontható) a gazdasági változások miatt hátrányos helyzetűvé vált. Ennek az a fő oka, hogy a szén- és vasércbányák kimerülésével mind a magyarországi, mind a szlovákiai nyersanyag-kitermelés visszaesett, a bányákat többnyire bezárták. A feldolgozóipar nyersanyag nélkül maradt. Mind a mezőgazdaság, mind az ipar teljesítménye alacsony. Emiatt a népesség létszáma is csökkent a határ menti sávban.

Egyedül Kassa városa emelkedik ki a hátrányos helyzetű kelet-szlovákiai térben. Kassa az ország második legnagyobb regionális centruma, de minden tekintetben Pozsony mögé szorul. Központi szerepű város, de csak regionális szinten. Országos jelentőségű intézményei alig vannak. Közlekedési csomópont, de csak a lehetőség szintjén, mert az autópályák építési terveiben szerepel ugyan, de mint cél és nem mint kiindulópont. Repülőtérének kiépítettsége, forgalma eltörpül Pozsony mellett. Ukrajnával csak a széles nyomtávú vasúti összeköttetés biztosít a városnak elsőrendű fontosságú kapcsolatot. Az országos jelentőségű vasgyár nyersanyagigényét ezen a szakaszon elégítik ki. Kétségtelen, hogy Kassát vidéki kisvárosból országos jelentőségű ipari központtá az 1960-as években kiépített vasgyár tette (Kelet-szlovákiai Vasmű). Ezután kezdődött a lakosság beáramlása a városba, az ő számukra kellett a hatalmas lakótelepeket, szolgáltató egységeket megépíteni. Erre nagy szükség volt, mert a gyárban 24 ezer ember dolgozott. A vasgyár válságát a pittsburghi székhelyű US Steel oldotta meg azzal, hogy 2000-ben megvásárolta és modernizálta (US Steel Košice). A modernizáció eredményeként lemezgyártással vesz részt a szlovákiai autógyártásban. Napjainkban kb. 16 ezer ember dolgozik itt, az ország legnagyobb ipari üzemében. A válság miatt csökkenteni kellett a termelést.

3. A határ hatása

A leglátványosabb, hogy az Ipoly folyó mentén alig érződik Budapest vonzása. Budapest körül kb. egy 80 km-es övezetben alakult ki agglomeráció, munkahelyekből és lakóhelyekből, amely övezet az ország legdinamikusabb térségének tekinthető. Ez a főváros körüli gyűrű észak felé csonkul. Az Ipoly folyó két partján élők megélhetését nem tudja biztosítani a mezőgazdaság, és a kisvárosok sem nyújtanak elég munkahelyet. A táj szépségét kihasználva nemzeti parkot hoztak létre, a turizmus egészíti ki a jövedelmeket. Szlovákiának ez a határ menti zónája a legfejletlenebbek közé tartozik. Ide tervezik a Krakkót Budapesttel összekötő autópályát.

A határ kedvezőtlen hatása kimutatható a vásárvonal megszűnésében. A hegyláncok közötti völgyekben városok jöttek létre, amelyek évszázadokon keresztül biztosították az eltérő tájegységek termékeinek a piacot. A határ elvágtá a városoktól a hozzájuk tartozó táj egyik felét, összekötő szerepük emiatt megszűnt. Alig iparosodottként, fejletlenként, mezőgazdaságiként jellemezhetők a határ mentén húzódó körzetek, elmaradott kisvárosaikkal együtt. A népesség Szlovákiában északra költözik az ott található iparvidékekre, Magyarországon pedig Budapestre, és az ország más dinamikusabban fejlődő településeire.

A szlovákiai oldalon, a hajdani Nógrád megye északi felén fontos ásványi lelőhelyek vannak (fa, zsírkő, kaolin), amelyek feldolgozását a magyarországi oldalon lévő feldolgozó üzemek végezhetnék el. A kitermeléshez és a feldolgozó üzemek működtetéséhez tőkeerős vállalkozókra volna szükség. Ennek híján a rurális terekre jellemző vidékfejlesztési programokat szerveznek. A történelmi emlékhelyek, a nagyszámú középkori vár erre kiváló lehetőséget biztosít. Ez viszont nem tud nagy tömegeknek munkát, jövedelmet biztosítani.

A szén- és vasércbányák kimerülése a kohászat és a gépgyártás válságát hozta. Az ózdi kohászat megszűnése miatt több ezer ember vált munkanélkülivé. Azokban az évtizedekben viszont, amikor a kohászat még virágzott, a határ zárt volt, nem jöhettek ide dolgozni Szlovákiából. Ma a határ mindkét oldalán nagy a munkanélküliség, nagyarányú az elköltözés. Viszont megnyitották a hajdani utat Ózd és a szlovákiai Jenice (Jéne) között.

Még ezeknél is hátrányosabb helyzetű a keleti hármas határ térsége Szlovákia, Ukrajna és Magyarország találkozási pontjánál. Az elszegényedett keleti peremvidéket sújtja a sok határ, ami a korábbi vonzaskörzeteket szakította szét. A vasúti csomópont (Csap) 1945-ben Ukrajnához került, emiatt országoként szétszabdaldott a közlekedés. A szlovákiai települések Kassán keresztül tudnak kapcsolódni Kelet-Szlovákia vérkeringésébe, Sátoraljaújhely pedig Miskolcon keresztül. A folyók mentén mezőgazdasági tevékenységet folytatnak. Az ukrainai széles nyomtávú vasút miatt átrakó állomások létesültek, ami némi lehetőséget ad a munkára Tiszacsernyőben.

4. Az együttműködés intézményi formái

A rendszerváltást követően 1995-ben kötött a két ország egymással ún. alapszerződést. Elvi jelentőségű volt annak kimondása, hogy a két fél az együttműködés állami és önkormányzati résztvevői számára ugyanolyan feltételeket biztosít, mint amelyekkel a saját országukon belüli együttműködésük során rendelkeznek. Létrehozták a „Határon átvágó együttműködést szolgáló Magyar–Szlovák Kormányközi Vegyes Bizottságot”.

1990 után a magyar nemzetiségűek iránt megnyilvánuló együttérzés látványos megjelenési formája lett a testvértelepülési szerződések aláírása, a kölcsönös látogatások megszervezése elsősorban nemzeti ünnepek alkalmával. Az idők változásával azonban a kapcsolatok egyre inkább átcúsztak a projektalapú együttműködésekbe, majd a szolgáltatások megszervezésébe.

Az egyes települések intézményei is létesítenek határon átnyúló kapcsolatot. Ezekre ugyanaz az önállóság jellemző, mint az önkormányzati kapcsolatokra. Az egyes intézmények maguk döntenek el, kialakítanak-e együttműködést vagy sem. A kapcsolatépítés innen-től kezdve a két fél együttműködési szándékán múlik.

Európában már ötven éves hagyománya van az eurorégiós együttműködésnek. Tevékenységük a mai, határok nélküli Európában is fontos, mert az országhatárok mentén élők hátrányos helyzetüket szeretnék oldani ennek a szervezeti formának a segítségével. Ebben részt vesznek a helyi és a regionális hatóságok képviselői, a társadalmi és a gazdasági élet szereplői. Az önkormányzati szereplők jóvoltából politikai döntéshozó szereppel is bírnak, emiatt kapcsolódni tudnak a hazai és az európai döntéshozó szervekhez. Az eurorégiók azonban nem kaptak sem Magyarországon, sem Szlovákiában kiemelt figyelmet. Nem lettek előnyökkel bíró jogalanyok, nem kaptak törvényi támogatást.

2006 júliusában hozta meg az Európai Parlament és a Tanács az 1082-es számú rendeletet az európai területi együttműködési csoportosulásról (EGTC). Ez az együttműködési forma válasz azokra a nehézségekre, amelyek az eurorégiós együttműködésekben akadályozták a közös és eredményes munkát. A rendelettel kiküszöbölni szándékoznak a jogbizonytalanságot a csoportosulás jogalanyiségének elismerésével. A csoportosulás önállóságát kívánják növelni azzal, hogy ingó és ingatlan vagyonnal rendelkezhet, személyzetet foglalkoztathat és bíróság előtt eljárhat. Mozgásterületét növeli, hogy nemcsak a közösségi alapokra számíthatnak programjaik tervezésekor, megvalósításakor, hanem ettől függetlenül a saját országuk nemzeti vagy területi forrásaira is, de akár saját erejükre is, bármilyen

más hozzájárulás nélkül. A csoportosulások tagjai lehetnek tagállamok, regionális és helyi hatóságok, egyéb közjogi intézmények.

A határon átnyúló fejlesztési programok, gazdasági és társadalmi együttműködések kezei alapvetően megváltoztak 2008-tól. Egyrészt a belső határok megszűnésével a gazdasági kapcsolatok erősödnek, új üzleti együttműködések jönnek létre. Másrészt az együttműködési csoportosulást szabályozó rendelet várható hatásaként esély van a határ két oldalán lévő térségek szerves, egybefüggő fejlesztésére a határon átnyúló vidékfejlesztési programok megvalósításával.

Az együttműködés legteljesebb formája az, amikor a határra való tekintet nélkül, a fölmerült emberi és piaci igények kielégítése céljából összekapcsolódnak a szolgáltatások. Ez a leggyakorlatiasabb együttműködési forma. E mögött többnyire önkormányzati intézmények állnak, például kommunális szolgáltató, iskola, egészségügy, szociális ellátás, mint emberi igényeket kielégítő szolgáltatások. A szolgáltatásban közvetlenül résztvevő intézmények (kórház, orvosi szolgálat, mentőszolgálat, alsó- és középfokú iskola, szociális intézmény, kommunális szolgáltató stb.) ezek után fedik fel egymás előtt, miben van erősségük, szabad kapacitásuk, miben van gyengeségük, kapacitásigényük.⁵

5. Összefoglalás

A Magyarországot körülvevő határok mentén nagyrészt hátrányos helyzetű térségek találhatók. A magyar–szlovák határ menti hátrányos helyzetű térségek fejlesztését elsősorban önkormányzatok szervezik a gazdasági szereplők gyengesége miatt. A szervezeti formák az elmúlt két évtizedben sokat változtak. A testvértelepülési együttműködés mellett megszervezték az eurorégiókat, most zajlik a területi együttműködési csoportosulások megalakulása. Ezek a szervezetek a közlekedés országos jelentőségű fejlesztése mellett a helyi érdekeknek megfelelő, tehát kis léptékű fejlesztéseket tudnak csak megvalósítani. A rurális viszonyokból ezek segítségével nem lehet kitörni.

Jegyzetek

1. **Strassoldo J.** (1982): *Boundaries in Sociological Theory: a Reassessment.* – In.: *Cooperation and Conflict in Border Areas.* Edited by Raimondo Strassoldo and Giovanni Delli Zotti. Franco Angeli Editore, Milano.
2. **Útmutató** (1997): *Gyakorlati útmutató a határon átnyúló együttműködéshez.* Association of European Border Regions. Gronau.
3. **Bódiné Vajda Györgyi–Kása Katalin** (2005): *Közép-európai régiók az Európai Unióban.* KSH, Győr.
4. **Mastilak** (2004): *East-West Integration. From Regional, Socio-Economic, Institutional Perspective: Understanding Development of Bratislava-Vienna Metropolitan Region.* – In.: http://www.iccv.ro/oldiccv/Nyess/Papers_Sibiu_2004/19.%20Julius.pdf.
5. **Mezei István–Tóth Péter** (2008): *A települési és területi önkormányzatok kapcsolatai a magyar–szlovák határ mentén.* Tér és Társadalom, 3. szám. 51–80. pp.